

РОЗДІЛ 3 НЕПЕРЕРВНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК

УДК 378.37.001

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.21>

Ганна СЛОЗАНСЬКА

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Кривоноса 2, м. Тернопіль, Україна, 47027

ORCID: 0000-0002-8394-4925

Ольга ПЕЖИНСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Кривоноса 2, м. Тернопіль, Україна, 47027

ORCID: 0000-0003-4904-084X

Надія ГОРІШНА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Кривоноса 2, м. Тернопіль, Україна, 47027

ORCID: 0000-0002-9724-7098

Бібліографічний опис статті: Слозанська, Г., Пежинська, О., Горішна Н. (2023). Безперервний професійний розвиток педагогів закладів спеціальної та інклюзивної освіти в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 157–166, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.21>

БЕЗПЕРЕРВНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ФОРМАЛЬНОЇ, НЕФОРМАЛЬНОЇ ТА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження зумовлена швидким розвитком інклюзивної освіти в Україні, деінституалізацією інтернатних закладів та зростанням ролі спеціальних загальноосвітніх закладів у забезпеченні умов для здобуття освіти дітей з особливими освітніми потребами. Необхідність надання якісних освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг даній категорії дітей актуалізує потребу у безперервному професійному розвитку педагогів закладів спеціальної та інклюзивної освіти не лише у системі формальної освіти, але й в умовах неформальної та інформальної її різновидів. Метою статті є вивчення та аналіз організації безперервного професійного розвитку педагогічних працівників, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами. У статті проаналізовано поняття безперервного професійного розвитку та безперервної освіти, сутність та особливості реалізації формальної, неформальної та інформальної освіти, їх переваги та недоліки у контексті підготовки педагогів закладів спеціальної та інклюзивної освіти до роботи з учнями з особливими освітніми потребами. З'ясовано, що формальна освіта, яка реалізується через освітні програми у закладах вищої освіти, дає можливість отримати структуровані знання та отримати диплом державного зразка, проте не завжди відображає реальні виклики професії та не достатньо зорієнтована на здобуття практичних навичок. Неформальна та інформальна освіта є більш гнучкими та орієнтованими на здобуття актуальних знань, однак їх обмеженість у часі може становити виклик для опанування ґрунтовними знаннями. Результати дослідження вказують на необхідність не лише створення у закладах освіти умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами, але й забезпечення можливостей для професійного розвитку педагогів через поєднання усіх видів освіти.

Ключові слова: професійний розвиток, безперервний професійний розвиток, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта, спеціальна освіта, інклюзивна освіта, педагог.

Hanna SLOZANSKA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Special and Inclusive Education, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, 2 Kryvonosa Street, Ternopil, Ukraine, 47027 43025

ORCID: 0000-0003-4981-9925

Olga PEZHYNKA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, st. Kryvonosa 2, Ternopil, Ukraine, 47027

ORCID: 0000-0003-4904-084X

Nadiya HORISHNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, str. Kryvonosa 2, Ternopil, Ukraine, 47027

ORCID: 0000-0002-9724-7098

To cite this article: Slozanska, H., Pezhynska, O., Horishna N. (2023). Bezperervnyi profesiinyi rozvytok pedahohiv zakladiv spetsialnoi ta inkluzyvnoi osvity v umovakh formalnoi, neformalnoi ta informalnoi osvity [Continuous professional development for teachers of special and inclusive education in the conditions of formal, informal and informal education]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 157–166, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.21>

CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT FOR TEACHERS OF SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION ESTABLISHMENTS IN THE CONDITIONS OF FORMAL, INFORMAL AND INFORMAL EDUCATION

The relevance of the research is driven by the rapid development of inclusive education in Ukraine, the deinstitutionalization of boarding facilities, and the increasing role of special educational institutions in providing conditions for the education of children with special educational needs. The necessity to provide quality educational, psychological-pedagogical, and correctional-developmental services to this category of children emphasizes the need for continuous professional development of educators in special and inclusive education, not only within the formal education system but also in the realms of informal and non-formal education. The article aims to explore and analyze the organization of continuous professional development of pedagogical staff working with children with special educational needs. It delves into the concepts of continuous professional development and lifelong learning, the essence, and peculiarities of implementing formal, non-formal, and informal education, highlighting their advantages and disadvantages in the context of preparing educators in special and inclusive institutions to work with students with special educational needs. It is established that formal education, implemented through educational programs in higher education institutions, provides structured knowledge and the attainment of a state-issued diploma, yet it may not always reflect the real challenges of the profession and lacks orientation towards acquiring practical skills. On the other hand, non-formal and informal education are more flexible and geared towards obtaining relevant knowledge, but their time limitations can pose challenges for in-depth knowledge acquisition. The research results indicate the necessity not only to create conditions for the education of children with special educational needs but also to ensure opportunities for the professional development of educators through the integration of all forms of education.

Key words: professional development, continuous professional development, non-formal education, informal education, special education, inclusive education, teacher.

Актуальність проблеми. За офіційними статистичними даними, оприлюдненими на сайті Міністерства освіти і науки, за останні п'ять років в Україні в результаті інтенсивного розвитку інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти у 5 разів зросла кількість інклюзивних класів, у більше ніж

у 4,7 разів – чисельність учнів з особливими освітніми потребами (ООП), охоплених інклюзивним навчанням, у 6 разів – кількість асистентів учителів (Міністерство освіти і науки, 2023). Зокрема, для забезпечення особистісно орієнтованого навчання в інклюзивних класах введено 22685 ставок асистентів учителів

(Міністерство освіти і науки, 2023). У разі збільшилася і кількість педагогів, які працюють з учнями з ООП у закладах освіти, що забезпечують здобуття початкового, базового середнього та профільного середнього рівнів освіти.

Протилежна тенденція простежується у функціонуванні мережі спеціальних закладів загальної середньої освіти, чисельність яких у 2023 р. у порівнянні з 2022 р. зменшилась на 20 одиниць і становить 290 закладів, у яких навчається 34 029 учнів, 2270 з яких є в категорії «діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування» (Міністерство освіти і науки, 2023). Реформа деінституціалізації є основним каталізатором змін у системі функціонування спеціальних закладів освіти інтернатного типу (Слозанська, Горішна, 2021).

Інклюзивні та спеціальні заклади освіти зобов'язуються створити умови для навчання дітей з ООП відповідно до індивідуальної програми розвитку з урахуванням їх індивідуальних потреб і можливостей. Окрім створення можливостей для здобуття відповідного рівня освіти, учням з ООП надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги. Відтак, з'являється додаткова потреба у працевлаштуванні вчителів-логопедів, вчителів-дефектологів, психологів та інших педагогічних працівників, готових надавати психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги.

З огляду на тенденції висвітлені вище виникає необхідність не тільки в облаштуванні інклюзивного освітнього середовища у закладах освіти відповідно до потреб учнів, але й у працевлаштуванні педагогів, готових до роботи з учнями з ООП та організації можливостей для їх безперервного професійного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання безперервного професійного розвитку учителів є предметом багатьох досліджень останніх років. Зокрема, Т. Палько (2021) актуалізує необхідність безперервного професійного розвитку на шляху самореференції ідентичності педагога; Т. Ковбасюк (2016) досліджує особливості організації безперервного професійного розвитку педагогічних працівників в Україні та за кордоном; В. Коберська (2019) – вплив безперервного професійного розвитку на статусність учителя. Професійний розвиток учителя як складова освіти дорослих є у фокусі

уваги низки українських та зарубіжних науковців: В. Дрижак, С. Єрмак (2019), С. Захарін (2023), А. Метейко (2022), Б. Кларк (Clark, 2021), С. Кім, М. Раза, Е. Сейдман (Kim, Raza, Seidman, 2019), Г. Фоллей (Foley, 2020) та інші. Концептуальні підходи щодо змісту та перспектив розвитку педагогічних працівників у сфері безперервного професійного розвитку висвітлені у працях Р. Брик (2023), Ю. Запорожцева (2023), А. Самко (2019), Н. Сиско (2019) та інших. Особливості безперервного професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти вивчали Р. Гомоляко (2023), С. Одайник (2019), В. Сидоренко (2018), інформальної освіти – В. Бенера (2023) тощо. Ю. Бондаренко та О. Позняк (2022) дослідили та висвітлили підходи до підвищення професійного рівня педагогічних працівників закладу загальної середньої освіти у сфері інклюзивної освіти; М. Кононова (2019) – концептуальні підходи до змісту і складників професійного розвитку вчителя-дефектолога. Однак, станом на сьогодні не вивчено та не представлено в повній мірі у вітчизняній науковій літературі особливостей організації безперервного професійного розвитку педагогів закладів спеціальної та інклюзивної світи в умовах формальної та неформальної освіти.

Мета статті – дослідити особливості організації безперервного професійного розвитку педагогів спеціальних та інклюзивних закладів освіти в умовах формальної та неформальної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні, безперервний професійний розвиток визначено як «безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності і триває впродовж усього періоду його професійної діяльності» (ЗУ «Про освіту дорослих», стаття 18, 2017). Безперервна освіта за визначенням ЮНЕСКО це: «інтеграція навчання та життя, яка передбачає навчальну діяльність людей різного віку (дітей, молоді, дорослих та людей похилого віку) у будь-якому життєвому середовищі (сім'я, школа, спільнота, робота тощо) та через різноманітні методи (формальні, неформальні та інформальні), які разом задовольняють широке коло навчальних

потреб». У 2011 р. ЮНЕСКО прийняло Міжнародну стандартну класифікацію освіти або ISCED-11, якою визначено базові види освіти: формальна, неформальна та інформальна (Слозанська, Горішна, 2022). В Україні ці види освіти закріплені законодавчо у Законі України «Про освіту» (2017). У Законі (2017) формальну освіту визначено як «освіту, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою» (Закон України. Про освіту. 2017). Неформальна освіта протрактована як «освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» (Закон України. Про освіту. 2017). Інформальна освіта (самоосвіта) – це «освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям» (Закон України. Про освіту. 2017). Неформальна та інформальна освіта є складовою національної системи освіти та додатковою та/або альтернативною формою навчання щодо формальної освіти у системі безперервного професійного розвитку. Результати навчання, здобуті у неформальній і/або інформальній освіті, визнаються в системі формальної освіти. Кваліфікаційні центри присвоюють часткові або повні професійні кваліфікації, здобуті на базі неформальної та інформальної освіти (Семигіна, 2020; Семигіна, Рашкевич, 2022).

Безперервний професійний розвиток у контексті навчання впродовж життя через долучення до формальної, неформальної та інформальної освіти є однією із ключових компетентностей педагога у 21 столітті (Сидоренко, 2018). У контексті інтенсивного розвитку спеціальної та інклюзивної освіти в Україні професійний розвиток педагогів спеціальних та інклюзивних закладів освіти є не менш важливим (Слозанська, Горішна, 2022). Суб'єкти освітньої діяльності пропонують різні форми

та варіації кожного із видів освіти відповідно до запитів здобувачів в системі підготовки фахівців спеціальної та інклюзивної освіти. Формальна освіта реалізується в контексті освітніх програм (ОП), що пропонуються закладами вищої освіти в рамках здобуття першого, другого та третього рівнів вищої освіти. Аналіз конкурсних пропозицій зі спеціальностей 016 Спеціальна освіта та 011 Освітні, педагогічні науки, розміщених на сайті ЄДЕБО, свідчить про наявність достатньої кількості освітніх програм з підготовки майбутніх фахівців спеціальної та інклюзивної освіти першого, другого та третього рівнів вищої освіти, що пропонувалися для вступу у 2023 р. (детальніше у таблиці 1). Лідером серед ОП спеціальності 016 Спеціальна освіта останніми роками є «Логопедія» як на першому так на другому рівнях вищої освіти.

ОП формальної освіти підлягають акредитації. За результатами навчання на такій ОП випускники отримують диплом державного зразка.

Неформальна освіта здійснюється за межами формальної освіти та спрямована на задоволення найрізноманітніших освітніх потреб різних груп населення (Павлик, 2016). Даний вид освіти не передбачає отримання диплому державного зразка. Суб'єкти освітньої діяльності пропонують різні програми неформальної освіти для педагогів спеціальних та інклюзивних закладів освіти задля реалізації безперервного професійного розвитку. Зазвичай, – це короткотривалі, досить різноманітні освітні програми, процес навчання на яких забезпечують спікери, викладачі-експерти, викладачі-практики. До програм неформальної освіти відносимо сертифікатні або модульні навчальні програми, окремі навчальні курси, курси підвищення кваліфікації (очні або дистанційні), тренінги, вебінари, гуртки за інтересами, тощо, які можуть реалізовуватися в офлайн, онлайн або змішаному форматі. По завершенню видається Свідоцтво або Сертифікат встановленого закладом вищої освіти зразка.

До ключових характеристик неформальної освіти відносимо: інституційність, навмисність і спланованість постачальником освіти; короткотривалість; включення діяльності, спрямованої на саморозвиток здобувача (Слозанська, Горішна, 2022).

Кількість ЗВО, що пропонують здобуття освіти за спеціальностями 016 Спеціальна освіта та 011 Освітні, педагогічні науки, 2023 р.

	Перший рівень вищої освіти	Другий рівень вищої освіти	Третій рівень вищої освіти
Спеціальність 016 Спеціальна освіта			
ЗВО	38	33	4
Освітні програми за спеціалізаціями:			
Логопедія	29	25	-
Олігофренопедагогіка	12	10	-
Ортопедагогіка	2	0	-
Сурдопедагогіка	1	1	-
Тифлопедагогіка	1	2	-
Інклюзивна освіта	2	5	-
Спеціальна освіта	7	9	4
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки			
Інклюзивна освіта	1	5	-

Систематизовано автором дослідження

Інформальна освіта – передбачає набуття знань, умінь і навичок шляхом формування життєвого або професійного досвіду; є спонтанною, більш індивідуалізованою, короткотерміновою; не передбачає отримання дипломів або інших офіційних документів, які підтверджують її завершення; охоплює спілкування, обмін досвідом, участь у конференціях, семінарах, дискусіях, перегляд відео, опрацювання літератури з конкретної проблематики, тощо.

У контексті реалізації ідеї безперервного професійного розвитку педагогів спеціальних та інклюзивних закладів освіти більш затребуваними останніми роками є пропозиції саме неформальної та інформальної освіти. Це пов'язано як з законодавчою нормою, що зобов'язує обов'язкове щорічне підвищення кваліфікації педагогів обсягом 1 кредит (30 год.) так і необхідністю постійного вдосконалення професійних компетентностей для роботи з учнями з різними типами освітніх труднощів, що потребують різного рівня підтримки у закладі освіти. Для задоволення запитів, що виникають від здобувачів/ потенційних здобувачів освіти суб'єкти освітньої діяльності (заклади вищої освіти (ЗВО), державні/комунальні організації, організації недержавного сектору) пропонують різні форми навчання в умовах неформальної та інформальної освіти. Спектр пропозиції досить широкий і швидкозмінний (Kalaur, Slozanska, Honcharuk, 2022). Найбільш популярними є: короткотермінові освітні про-

грами, що пропонуються ЗВО і тренінгові навчальні програми – організаціями недержавного сектору. Варто відмітити, що ринок освітніх послуг у системі неформальної та інформальної освіти носить хаотичний характер (Слозанська, Стельмах, Криницька, 2022). За таких обставин досить складно контролювати якість самих освітніх послуг. Виникає необхідність створення у суб'єктів освітньої діяльності внутрішніх Центрив, які б забезпечували моніторинг та оцінку якості освітніх послуг, наданих в умовах неформальної та інформальної освіти. Створення Кваліфікаційних центрив при ЗВО дозволило б вирішити питання із моніторингом та оцінкою якості освітніх послуг, що надаються в умовах неформальної та інформальної освіти (Семигіна, 2020).

Доведено, що неформальна й інформальна освіта відіграють важливу роль в особистісному та професійному розвитку педагогів спеціальних та інклюзивних закладів освіти, доповнюючи формальну освіту (Слозанська, Стельмах, Криницька, 2022; Слозанська, Горішна, 2022; Kalaur, Slozanska, Honcharuk, 2022). Ключовими аспектами, які вказують на важливість неформальної та інформальної освіти є: холистичний розвиток здобувача; можливість навчатися впродовж життя; гнучкість та доступність самої освіти; практичне застосування отриманих знань; різноманітність стилів навчання та сприяння соціальній інтеграції (детальніше інформація подана у таблиці 2.).

Ключові аспекти неформальної та інформальної освіти

Види освіти:	
неформальна	інформальна
Холістичний розвиток	
Акцент на практичних навичках, особистісному зростанні та застосуванні знань в реальному світі; сприяння холістичному розвитку, який виходить за межі академічних знань	Навчання через щоденні враження, взаємодії та самостійне дослідження допомагає розвивати широкий спектр навичок, включаючи вирішення проблем, комунікацію та адаптацію
Навчання впродовж життя	
Створення можливостей для навчання впродовж життя, що не обмежуються конкретним часовим рамками чи формальними установами	Заохочення цікавості та постійного навчання, сприяння у постійному пошуку знань за межами формальної освіти
Гнучкість та доступність	
Гнучка та пристосована до індивідуальних потреб, створює можливості для формування конкретних навичок без обмежень жорсткого навчального плану	Доступна всім, незалежно від віку чи бази, часто реалізується в повсякденних умовах, роблячи навчання частиною щоденного життя
Практичне застосування	
Акцент на практичному навчанні, розвитку навичок, які можна застосовувати в особистому та професійному житті.	Навчання через ситуації з реального життя, що дозволяє застосовувати знання негайно, підсилюючи його практичну важливість.
Різноманітність стилів навчання	
Відкритість до різноманітних навчальних стилів; спрямованість на задоволення потреб осіб, які можуть успішно розвиватися в середовищах поза формальною освітою.	Пропонує різноманітні навчальні досвіди, визнаючи, що люди вчаться по-різному та надаючи можливості для самостійних досліджень.
Соціальна інтеграція	
Включає групові заходи, семінари та спільні проекти, сприяючи розвитку відчуття спільноти та підтримки соціальної інтеграції.	Навчання через соціальні взаємодії, мережі сприяє розбудові міжособистісних навичок та відчуття належності.

Напрацьовано авторами дослідження

Визнання результатів навчання, отриманих в умовах неформальної та інформальної освіти відбувається відповідно до вимог чинного законодавства згідно положень, що визначають вимоги до організації та визнання неформальної та інформальної освіти. Такі положення розробляються у відповідності до вимог Законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту», Постанови Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. №800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», документів Європейського простору вищої освіти, зокрема Меморандуму неперервної освіти Європейського союзу (2000) тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Встановлено, що формальна, неформальна та інформальна освіта відіграють важливу роль у безперервному професійному розвитку педагогів спеціальних та інклюзивних закладів освіти, надаючи різні можливості для навчання, зростання та розвитку. Кожен із виокремлених видів освіти має свої переваги та недоліки, які варто окреслити у висновках

та спробувати дослідити у подальших наукових пошуках. Перевагами формальної освіти є те, що вона зазвичай включає в себе освітні програми з підготовки педагогів у результаті опанування яких випускники отримують дипломи державного зразка та здобувають відповідний рівень вищої освіти (бакалавра, магістра, доктора філософії) у ЗВО. Ці програми мають структурований характер. Недоліком навчання на такого роду ОП у ЗВО є те, що не завжди такі програми відображають реальні виклики професії, з якими стикаються випускники при працевлаштуванні у спеціальних та інклюзивних закладів освіти.

Навчання у системі неформальної та інформальної освіти передбачає або поглиблення знань з певної сфери, або отримання нових вузькоспеціалізованих знань. Сертифікатні програми, тренінгові програми, семінари та майстер-класи з професійного розвитку є найбільш популярними серед здобувачів. Їх перевагами є зручність, цільовість, короткотерміновість, вузькопрофільність, конкретність. До недоліків можна віднести те, що обмеженість

у часі та ресурсах може обмежувати глибину і ширину тем, що опановуються під час реалізації означених форм неформальної освіти. Щодо вебінарів, майстер класів, круглих столів – то їх перевагами є конкретність тематик, недоліками – результати навчання можуть не враховуватися при атестації педагогів.

Вцілому, проведені дослідження засвідчують той факт, що основний акцент в пропозиціях неформальної та інформальної освіти робиться на тих знаннях, які є найбільш актуальними для педагогів закладів інклюзивної та спеціальної освіти, що є перевагою

в порівнянні з формальною освітою, яка зорієнтована на комплексні знання. Важливою відмінністю неформальної або інформальної освіти від формальної є необхідність в особистій мотивації з боку здобувача неформальної або інформальної освіти. Навчання в системі неформальної або інформальної освіти не передбачає отримання диплому та дає змогу отримувати нові знання «без відриву від виробництва». Єдиною нагородою стає знання, яке здобувач отримує в результаті участі в пропозиціях неформальної або інформальної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бенера В. Інформальна освіта як ресурс професійного розвитку майбутнього вихователя. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2023. 3 (9)).
2. Бондаренко Ю., Позняк О. Підвищення професійного рівня педагогічних працівників закладу загальної середньої освіти у сфері інклюзивної освіти (з досвіду роботи). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Випуск 88. С.33-37.
3. Брик Р. Безперервна освіта як засіб формування професійної компетентності педагога. *Редакційна колегія*, 2023. 282.
4. Гомоляко Р. *Роль неформальної освіти у професійному розвитку молодих педагогів*. Doctoral dissertation, ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Запоріжжя: АА Тандем. 2023.
5. Дрижак В., Єрмак С. Освіта дорослих у контексті концепції розвитку педагогічної освіти. *Вісник Національного університету Чернігівський колегіум імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*, 2019. (2), 15-20.
6. Запорожцева Ю. Індивідуальна освітня траєкторія розвитку педагога-запорука його професіоналізму. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2023. 8 (14).
7. Захарін С. Глобальні виклики часу освіти дорослих в Україні. *Наука і техніка сьогодні*, 2023. 3(17).
8. Ілляхова М. Безперервний професійний розвиток науково-педагогічних працівників у контексті розвитку європейського освітнього простору. *Вісник Національного університету Чернігівський колегіум імені ТГ Шевченка. Серія: Педагогічні науки*, 2019. (1). С.55-60.
9. Коберська В. Статус учителя: безперервний професійний розвиток. *Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*, 2019. С.66-68.
10. Ковбасюк Т. Безперервний професійний розвиток педагогічних працівників в Україні та за кордоном. *Нова педагогічна думка*, 2016. 3. С.17-20.
11. Кононова М. Професійний розвиток вчителя-дефектолога: концептуальні підходи до змісту і складників. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 2019. 178. С.115-119.
12. Метейко А. Професійний розвиток учителя як складова освіти дорослих. 2022. 61.
13. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
14. Одайник С. Здійснення неформальної освіти в системі післядипломного навчання. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*, 2019. 2.
15. Палько Т. Безперервний професійний розвиток – шлях самореференції ідентичності педагога. *Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць; серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород: Говерла, 2021. Вип. 2 (49). С. 140-144.
16. Самко А. Професійний розвиток педагогічного персоналу в умовах відкритої післядипломної педагогічної освіти. *м. Київ*, 2021. 142.
17. Семигіна Т. Європейська практика підтвердження професійних кваліфікацій неформальної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*: наук. журнал. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2020. № 3 (132). С. 57-65.

18. Семигіна Т., Рашкевич Ю. Мікрокваліфікації як тренд розвитку сучасної безперервної освіти. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*, (April 1, 2022; Kraków, Poland). С.46-50.
19. Сидоренко В. Безперервний професійний розвиток педагога Нової української школи в умовах формальної і неформальної освіти: зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю). «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти», м. Київ, 25 травня 2018 р.
20. Сиско Н. Провідні принципи професійного розвитку викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки*, 2019. 8. С.136-152.
21. Слозанська Г., Горішна Н. Функціонування закладів інституційного догляду та їх негативний вплив на вихованців. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8 (1). P. 19-41.
22. Слозанська Г., Горішна Н. Навчання впродовж життя у підготовці та перепідготовці фахівців спеціальної та інклюзивної освіти. *II Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат»*, 20.10.2022 р.
23. Слозанська Г., Стельмах С., Криницька І. Підвищення кваліфікації фахівців з соціальної роботи та соціальних менеджерів: досвід реалізації сертифікатної програми у ЗВО «Український католицький університет». *Social Work and Education*, 2022. Vol. 9 (2). P. 226-244.
24. Закон України. Про освіту. 2017.
25. Clark B. *Adult education in transition: A study of institutional insecurity*. University of California Press. 2021.
26. Foley G. Introduction: The state of adult education and learning. In *Dimensions of adult learning*. Routledge, 2020. P.3-18.
27. Horishna N., Polishchuk V., Slozanska H., Hlavatska O. Trends in the development of inclusive education in Ukraine. *Educational Dimension*, 2020. 3. P.103–116. <https://doi.org/10.31812/educdim.v55i0.3953>
28. Kalaur S., Slozanska H., Honcharuk N. The development of inclusive competence in the system of postgraduate education: theoretical, methodological and practical aspects. *Social work and education*, 2022. 9(2). С.305-316.
29. Kim S., Raza M., Seidman E. Improving 21st-century teaching skills: The key to effective 21st-century learners. *Research in Comparative and International Education*, 2019. 14(1), 99-117.
30. Lifelong Learning. UNESCO Institute for Lifelong Learning Technical Note. URL: https://uil.unesco.org/fileadmin/keydocuments/Lifelong_Learning/en/UNESCO_TechNotesLLL.pdf
31. Pavlyk N. Неформальна освіта у системі освіти України. *Освітологічний дискурс*, 2016. 2(14). С. 27-37.

REFERENCES:

1. Benera, V. (2023). Informalna osvita yak resurs profesiinoho rozvytku maibutnoho vykhovatelya [Informal education as a resource of professional development of the future educator]. *Aktualni pytannia u suchasni nauksi*, 3 (9).
2. Bondarenko, Yu. A., & Pozniak, O. S. (2022). Pidvyshchennia profesiinoho rivnia pedahohichnykh pratsivnykiv zakladu zahalnoi serednoi osvity u sferi inkluzyvnoi osvity (z dosvidu roboty) [Increasing the professional level of teaching staff of a general secondary education institution in the field of inclusive education (from work experience)]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, Vypusk 88. S.33-37.
3. Bryk, R. (2023). Bezpererвна osvita yak zasib formuvannia profesiinoi kompetentnosti pedahoha [Continuous education as a means of forming the teacher's professional competence]. *Redaktsiina kolehiia*, 282.
4. Homoliako, R. A. (2023). Rol neformalnoi osvity u profesiinomu rozvytku molodykh pedahohiv [The role of non-formal education in the professional development of young teachers]. HO «Instytut innovatsiinoi osvity»; Naukovo-navchalnyi tsentr prykladnoi informatyky NAN Ukrainy. Zaporizhzhia: AA Tandem.
5. Dryzhak, V., & Yermak, S. (2019). Osvita doroslykh u konteksti kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity [Adult education in the context of the concept of development of pedagogical education]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Chernihivskiy kolehium imeni T.H. Shevchenka. Seriya: Pedahohichni nauky*, 2, 15-20.
6. Zaporozhtseva, Yu. (2023). Indyvidualna osvitnia traiektoriia rozvytku pedahoha-zaporuka yoho profesionalizmu [The individual educational trajectory of a teacher's development is the key to his professionalism]. *Aktualni pytannia u suchasni nauksi*, 8 (14).
7. Zakharin, S. (2023). Hlobalni vyklyky chasu osvity doroslykh v Ukraini [Global challenges of the time of adult education in Ukraine]. *Nauka i tekhnika sohodni*, 3 (17).
8. Iliakhova, M. (2019). Bezpererвnyi profesiinnyi rozvytok naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv u konteksti rozvytku yevropeiskoho osvitnoho prostoru [Continuous professional development of scientific and pedagogical workers in the context of the development of the European educational space]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Chernihivskiy kolehium imeni TH Shevchenka. Seriya: Pedahohichni nauky*, 1, 55-60.

9. Koberska, V. (2019). Status uchytelia: bezperervnyi profesiinyi rozvytok [Teacher status: continuous professional development]. *Zbirnyky naukovykh prats profesorsko-vykladatskoho skladu DonNU imeni Vasyliia Stusa*, 66-68.
10. Kovbasiuk, T. (2016). Bezperervnyi profesiinyi rozvytok pedahohichnykh pratsivnykyv v Ukraini ta za kordonom [Continuous professional development of teaching staff in Ukraine and abroad]. *Nova pedahohichna dumka*, 3, 17-20.
11. Kononova, M. (2019). Profesiinyi rozvytok vchytelia-defektoloha: kontseptualni pidkhody do zmistu i skladnykyv [Professional development of a special education teacher: conceptual approaches to content and components]. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pedahohichni nauky*, 178, 115-119.
12. Meteiko, A. (2022). *Profesiinyi rozvytok uchytelia yak skladova osvity doroslykh* [Professional development of the teacher as a component of adult education]. 75, 61.
13. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Statystychni dani. 2023. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statystichni-dani>
14. Odainyk, S. (2019). Zdiisnennia neformalnoi osvity v systemi pisliadyplomnoho navchannia [Implementation of non-formal education in the postgraduate education system]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnogo universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii: Pedahohichni nauky*, 2.
15. Palko, T. (2021). Bezperervnyi profesiinyi rozvytok – shliakh samoreferentsii identychnosti pedahoha [Continuous professional development is a way of self-reference of the teacher's identity]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats; serii: Pedahohika. Sotsialna robota*. Uzhhorod: Hoverla. Vyp. 2 (49). S. 140-144.
16. Samko, A. (2021). Profesiinyi rozvytok pedahohichnogo personalu v umovakh vidkrytoi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Professional development of teaching staff in conditions of open postgraduate teaching education]. m. Kyiv, 142.
17. Semygina, T. (2020). Yevropeiska praktyka pidtverdzhennia profesiinykh kvalifikatsii neformalnoi osvity [European practice of confirmation of professional qualifications of non-formal education]. *Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky: nauk. zhurnal*. Odesa: PNU im. K. D. Ushynskoho. № 3 (132). S. 57-65.
18. Semygina, T., & Rashkevych, Yu. (2022). Mikrokvalifikatsii yak trend rozvytku suchasnoi bezperervnoi osvity [Micro-qualifications as a development trend of modern continuous education]. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*, (April 1, 2022; Kraków, Poland). 46-50.
19. Sydorenko, V. (2018). Bezperervnyi profesiinyi rozvytok pedahoha Novoi ukrainskoi shkoly v umovakh formalnoi i neformalnoi osvity: zb.materialiv III Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii (z mizhnarodnoiu uchastiu). [Continuous professional development of the teacher of the New Ukrainian School in the conditions of formal and informal education: collection of materials of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (with international participation)]. «Psykhologo-pedahohichniy suprovid profesiinoi pidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv v umovakh transformatsii osvity», m. Kyiv, 25 travnia 2018 r.
20. Sysko, N. M. (2019). Providni pryntsyipy profesiinoho rozvytku vykladachiv zakladiv profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity [Leading principles of professional development of teachers of professional (vocational and technical) education institutions]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Serii: Pedahohichni nauky*, 8, 136-152.
21. Slozanska H., Horishna N. (2021). Funktsionuvannia zakladiv instytutitsiinoho dohliadu ta yikh nehatyvnyi vplyv na vykhovantsiv [Functioning of institutions of institutional care and their negative impact on pupils]. *Social Work and Education*. Vol. 8, n. 1. P. 19-41.
22. Slozanska, H., & Horishna, N. (2022). Navchannia vprodovzh zhyttia u pidhotovtsi ta perezpidhotovtsi fakhivtsiv spetsialnoi ta inkliuzyvnoi osvity [Lifelong learning in training and retraining of specialists in special and inclusive education]. II *Vseukrainska mizhdystsyplinarna nauково-praktychna konferentsiia «Inklyuzivna osvita: ideia, stratehiia, rezultat»* (20.10.2022 r.)
23. Slozanska, H., Stelmakh, S., Krynytska, I. (2022). Pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv z sotsialnoi roboty ta sotsialnykh menedzheriv: dosvid realizatsii sertyfikatnoi prohramy u ZVO «Ukrainskyi katolytskyi universytet» [Improving the qualifications of social work specialists and social managers: the experience of implementing a certificate program at the Ukrainian Catholic University]. *Social Work and Education*, Vol. 9, No. 2. pp. 226-244.
24. Ukrainy, Z. (2017). Pro osvitu.
25. Clark, B. R. (2021). *Adult education in transition: A study of institutional insecurity*. University of California Press.
26. Foley, G. (2020). Introduction: The state of adult education and learning. In *Dimensions of adult learning* (pp. 3-18). Routledge.
27. Horishna, N., Polishchuk, V., Slozanska, H., & Hlavatska, O. (2020). Trends in the development of inclusive education in Ukraine. *Educational Dimension*, 3, 103–116. <https://doi.org/10.31812/educdim.v55i0.3953>
28. Kalaur, S., Slozanska, H., & Honcharuk, N. (2022). The development of inclusive competence in the system of postgraduate education: theoretical, methodological and practical aspects. *Social work and education*, 9(2), 305-316.

29. Kim, S., Raza, M., & Seidman, E. (2019). Improving 21st-century teaching skills: The key to effective 21st-century learners. *Research in Comparative and International Education*, 14(1), 99-117.
30. Lifelong Learning. UNESCO Institute for Lifelong Learning Technical Note. URL: https://uil.unesco.org/fileadmin/keydocuments/LifelongLearning/en/UNESCO_TechNotesLLL.pdf
31. Pavlyk, N. P. (2016). Neformalna osvita u systemi osvity Ukrainy. *Osvitolohichniy diskurs*, 2 (14), 27-37.